

ЦЕНТРАЛЬНИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ, МІСЦЕВИЙ, ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

В умовах демократичного, громадянського суспільства, до якого прямує Україна, основним завданням управління освітою стає організація та забезпечення оптимальних умов функціонування освітянської галузі, створення системного механізму її саморегуляції на загальнонаціональному, регіональному, місцевому рівнях та в навчальних закладах.

Згідно із Законом України «Про освіту» до державних органів управління віднесено: Міністерство освіти і науки України, міністерства і відомства України, яким підпорядковані заклади освіти; Вища атестаційна комісія України; Міністерство освіти Автономної Республіки Крим; місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Міністерство освіти і науки України:

- визначає державну політику в галузі освіти;
- розробляє програми розвитку освіти, державні стандарти освіти;
- встановлює державні стандарти знань з кожного предмета;
- визначає мінімальні нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення закладів освіти;
- здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням державних стандартів освіти, державне інспектування;
- забезпечує зв'язок із закладами освіти, державними органами інших країн з питань, які входять до його компетенцій;
- проводить акредитацію вищих та професійно-технічних закладів освіти незалежно від форм власності та підпорядкування, видає їм ліцензії, сертифікати;
- формує і розміщує державне замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою;
- розробляє умови прийому до закладів освіти;
- забезпечує випуск підручників, посібників, методичної літератури;
- розробляє проекти положень про заклади освіти, що затверджуються Кабінетом Міністрів України;
- організовує атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо присвоєння їм кваліфікаційних категорій, педагогічних та вчених звань;
- разом з іншими міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади освіти, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим реалізує державну політику в галузі освіти, здійснює контроль за її практичним втіленням, дотриманням актів законодавства про освіту в усіх закладах освіти незалежно від форм власності й підпорядкування;
- здійснює керівництво державними закладами освіти [1, 171].

Як видно із наведеної характеристики основних функцій Міністерства освіти і науки України, ще й досі зберігається централізація управління. Це

виявляється, зокрема, в тому, що, як і раніше, розпорядження стосовно напрямів діяльності, змісту навчально-виховного процесу надходять від Міністерства освіти і науки України, поширюючись на всі без виключення середні загальноосвітні навчальні заклади. При цьому не враховуються ні потреби окремої школи (не кажучи вже про учнів), ні особливості того чи іншого регіону. Доволі часто поза можливостями таких настанов залишаються можливості того чи іншого навчального закладу.

Органами громадського самоврядування в освіті є:

- загальні збори (конференція) колективу закладу освіти;
- районна, міська, обласна конференція педагогічних працівників, з'їзд працівників освіти Автономної Республіки Крим;
- Всеукраїнський з'їзд працівників освіти [1, 174].

Основні завдання й повноваження органів громадського самоврядування сформульовані в «Положенні про систему громадського самоврядування в освіті України» [3].

Українські міста та регіони відрізняються одне від одного за розміром території, чисельністю населення, національним складом, економічними, технологічними і людськими ресурсами. Ці об'єктивні фактори є вихідними пунктами регіонального розвитку. Відмова від уніфікованого підходу до формування регіонів та проведення щодо них освітньої політики зумовлює необхідність враховувати: специфіку кожного регіону, його природної, соціальної та історико-культурної унікальності; наявність економічного потенціалу, природних ресурсів та конкурентоспроможного виробництва; формування нових людських ресурсів та професійних сфер діяльності. Це сприятиме створенню умов для розкриття потенціалу кожного регіону, розвитку освітньої галузі на нових засадах управління.

Виходячи із системного підходу до управління освітою в регіоні, визначають такі основні функції органу освіти, які є структурною базою для його управлінської діяльності:

- організаційна – передбачає застосування системи доцільних та оптимальних заходів, спрямованих на реалізацію завдань освіти;
- прогностична – зумовлює визначення стратегічних завдань щодо розвитку та підтримки системи освіти у регіоні на підставі врахування соціальних, економічних, фінансових, кадрових, психологічних, енергетичних, культурологічних, етнічних, матеріальних та інших факторів;
- координаційна – вимагає погодженості всіх ланок в управлінні освітою, а також урахування завдань та впливів на освіту з боку вищих органів державного управління;
- методична – є основою для забезпечення освіти навчальними планами, програмами, підручниками, дидактичним матеріалом, обладнанням, конкурентноздатними науковими розробками тощо, а також забезпеченості освіти висококваліфікованими кадрами;
- фінансово-економічна – є базою для ресурсного забезпечення освіти;
- контрольно-аналітична – передбачає забезпечення систематичного отримання об'єктивної інформації щодо стану освіти в регіоні та її

аналітичної обробки на підставі використання наукових методів аналізу [54, 370].

Щодо принципів, які є базовими для здійснення управління освітніми закладами в регіоні, до них дослідники відносять:

- принцип концептуальності, який передбачає концептуальне стратегічне бачення розвитку освіти в регіоні, врахування при прийнятті управлінських рішень актуальності проблем, наступності, умов здійснення діяльності;
- принцип правової і нормативної забезпеченості, який вимагає легітимності діяльності органу освіти завдяки розробці на підставі типових статутів положень, нормативних актів, які надають законного характеру його управлінській діяльності;
- принцип демократизації, який слугує насамперед переведенню діяльності органу освіти з державного до громадсько-державного руслу;
- принцип гуманізації, який передбачає врахування при розробці та виконанні управлінських рішень людського фактору;
- принцип науковості, що потребує при визначенні цілей, завдань, змісту управлінської діяльності використовувати результати наукових досліджень у цій галузі, конструювати моделі управління на підставі системного підходу;
- принцип розподілу повноважень визначається як базовий для координації управлінської діяльності як по вертикалі в ієрархічному плані, так і в установі освіти по горизонталі;
- принцип професійної компетентності, під яким розуміється система знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу фахівцю професійно виконувати свої службові обов'язки [4, 371].

Сьогодні реформування управління освітою на регіональному рівні має певні досягнення. Ланки освіти є самостійними й водночас невід'ємними складовими системи безперервної освіти, які забезпечують потреби населення регіону в отриманні освітніх послуг. Наприклад, на Хмельниччині висока результативність у вирішенні практичних питань розвитку освіти досягається «завдяки координації дій управління освіти і науки, структурних підрозділів облдержадміністрації, виконкомів міських рад, депутатів усіх рівнів, керівників навчальних закладів, товариств, підприємств та організацій» [7, 425].

Важливу роль у забезпеченні дієвості організаційних заходів щодо розвитку освіти в області відіграє колегія обласного управління освіти і науки. Крім того, впроваджуються заходи, спрямовані на підвищення ефективності концентрації і використання наявних організаційних, інформаційних та фінансових ресурсів, які дають змогу не лише зберігати, а й розвивати мережу навчальних закладів, проводити їх матеріально-технічне та кадрове забезпечення. Такі заходи позитивно впливають на охоплення дітей навчанням, вживаються заходи щодо підтримки й розвитку сільської школи та дошкільної освіти у сільській місцевості – завдання, які потребують у сучасних умовах спеціальної уваги регіональних органів управління освітою.

Реалізація управління на регіональному рівні дозволила впровадити у

зміст загальноосвітніх шкіл варіативність; надається окрема увага роботі з обдарованими дітьми (програма «Обдарованість», обласна координаційна рада по роботі з обдарованою молоддю, інформаційні банки даних про обдарованих дітей, учителів та науковців, які ведуть з ними роботу, виплата регіональних стипендій, фонди підтримки тощо).

Отже, регіональне управління освітою зазнало значних змін. Однак на часі активізація подальших кроків у цьому напрямку, винайдення нових сфер діяльності та засобів їх реалізації. Ці органи управління «мають позбутися звичних методів роботи, що передбачали контрольні функції і пряме втручання у навчальний процес». Тепер на них покладається обов'язок «уміти приймати гнучкі, дієві рішення, виконувати різноманітні функції: науково-методичні, прогностичні, експертні, інформаційні, постачальні тощо». Тобто, як зазначає В. Огнев'юк, «децентралізація управління значно підвищує самостійність і відповідальність за якість освіти регіональних органів управління» [6, 24].

Місцевий рівень передбачає створення багаторівневої системи управління освітою з метою визначення освітніх диспропорцій щодо людських, енергетичних, фінансових і матеріально-технічних ресурсів, доступу до інформаційних ресурсів суб'єктів управління і навчально-виховного процесу; систематичне проведення моніторингу освітніх і управлінських процесів і результатів діяльності; оптимізацію організаційно-управлінської діяльності; перерозподіл функцій і повноважень між працівниками управління освітою та керівниками навчальних закладів; обговорення і погодження на засіданнях колегії управління освіти важливих питань щодо розвитку освіти на місцевому рівні; запровадження системи морального та матеріального стимулювання праці керівників загальноосвітніх, позашкільних та дошкільних закладів освіти; забезпечення доступу дітей шкільного віку до вивчення мов та культур національних меншин, підтримка і розвиток полікультурної освіти; забезпечення якісної базової освіти учнівської молоді; підтримка інновацій; розподіл відповідальності між різними рівнями управління та структурами тощо [5, 67-68].

Серед важливих інновацій місцевого рівня можна назвати впровадження локальних освітніх округів, на чолі яких – виборна освітня рада, до сфери повноважень якої передбачається ввести не лише освітні питання, а й такі проблеми, як виховання дітей, профілактика правопорушень, соціальний захист і розвиток місцевої громади. Перші кроки в цьому напрямі здійснюються у Львові, Хмельницькому, Києві.

У 1998 р. Київським міським управлінням юстиції було зареєстровано громадську спільноту – Об'єднання батьків школярів м. Києва. Вносячи значну частку до фінансового та організаційного забезпечення навчання своїх дітей, батьки нині «володіють контрольним пакетом шкільних акцій» і мають право нарівні з педагогами брати участь в управлінні шкільною освітою, впливати на її зміст і якість, сприяти соціальному, культурному, моральному становленню й утвердженню молоді і відповідати за це в межах делегованих їм повноважень. З ініціативи членів Об'єднання у м. Києві створено громадську приймальню, де проводяться юридичні, психолого-педагогічні та фінансові консультації для низових ланок – шкільних батьківських комітетів; розв'язуються конфліктні

ситуації на основі правового захисту всіх повноважних суб'єктів педагогічного процесу: вчителів, батьків, учнів.

У м. Львові набули чинності піклувальні ради – орган самоврядування, який створюється в загальноосвітніх навчальних закладах з метою залучення громадськості до процесу їх діяльності. Склад піклувальної ради формується з представників органів виконавчої влади, підприємств, установ, навчальних закладів, організацій, окремих громадян [2]. Сфера її діяльності поширюється на співпрацю з об'єктами-учасниками у плані поліпшення навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі; проведення заходів, спрямованих на охорону здоров'я учнів і вчителів, організацію їхнього дозвілля; контроль за виконанням законодавства в галузі загальної середньої освіти. Крім цього, члени ради опікуються працевлаштуванням випускників, стимулюванням творчої праці всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, наданням їм соціальної підтримки, проведенням соціально-правового захисту, зміцненням зв'язків із сім'ями учнів.

На виконання статті 65 Закону України «Про загальну середню освіту» з метою надання організаційної допомоги керівникам загальноосвітніх навчальних закладів, місцевим органам управління освітою та впровадження державно-громадського управління наказом Міністерства освіти і науки України (2 червня 2004 № 440) було затверджено Примірне положення про батьківські комітети (ради) загальноосвітнього навчального закладу.

Цей документ визначає засади створення та функції батьківських комітетів у державно-громадській системі управління, утворює їх статус як добровільних громадських формувань, організованих «на основі єдності інтересів батьків щодо реалізації прав та обов'язків своїх дітей під час їх навчання у загальноосвітньому навчальному закладі» [8]. Кожний заклад на підставі означеного Положення розробляє власний його варіант з урахуванням специфіки своєї діяльності та вимог до статутних документів, визначених у статті 13 Закону України «Про об'єднання громадян».

Основна мета батьківських комітетів убачається в захисті «законних інтересів своїх дітей в органах громадського самоврядування закладу, у відповідних державних, судових органах, а також надання допомоги педагогічному колективу в реалізації завдань загальної середньої освіти» [128].

Завдання комітету полягають у створенні належних умов для формування та розвитку учнів, забезпеченні їх національного виховання, прищепленні навичок загальнолюдської культури, сприянні захисту здоров'я та безпеки життєдіяльності. Важливе місце посідають питання запобігання бездоглядності дітей у вільний від занять час; зміцнення зв'язків між навчальним закладом, сім'ями учнів і громадськістю. Крім цього, представники батьківського комітету мають долучатися до розвитку матеріально-технічної бази навчального закладу, його благоустрою.

Комітети закладів, що формують освітній округ, можуть створювати батьківський комітет округу.

У разі виникнення незгоди між членами батьківського комітету і керівництвом школи, спірне питання виноситься на рівень районних органів управління освітою, а між класним керівником і комітетом класу – на рівень

керівництва або ради (педагогічної, піклувальної) цього закладу.

Учнівське самоврядування створюють усі учні школи. Засади його діяльності окреслює регламент, ухвалений громадою учнів у рівному, таємному і загальному голосуванні. Орган самоврядування може подавати раді школи, педагогічній раді або директору пропозиції та рішення в усіх справах школи, зокрема тих, які стосуються реалізації основних прав учнів (ознайомлення із змістом програми навчання, її цілями, вимогами; організація шкільного життя, яке створює передумови для забезпечення правильної пропорції між шкільним обов'язком та можливістю розвитку і задоволення власних потреб учнів; видання шкільної газети; організація культурної, освітньої, спортивної, розважальної діяльності; вибір учителя, який виконує роль опікуна самоврядування).

Таким чином, можна твердити, що в Україні робляться конкретні кроки по впровадженню засад державно-громадського управління освітою. Зрозуміло, що цей процес потребує подальшої наукової розробки, визначення теоретичних засад і умов їх практичної реалізації. Однак, якими б малоосязжними поки що не були ці заходи, вони свідчать, що сам механізм переходу на новий рівень управління вже запущено і кількість його обертів поступово набуває усталеного прискорення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Законодавство України про освіту: Зб. законів. – К.: Парламентське вид-во, 2002.
2. Про затвердження Положення про середній загальноосвітній навчальний заклад: Пост. Каб. Мін. України від 19 серп. 1993 р. № 660.
3. Положення про систему громадського самоврядування в освіті України // Освіта. – 2003. – № 57. – 10-17 грудня.
4. Грабовський В. Особливості регіонального управління закладами освіти в сучасних умовах // Вісник НАДУ. – 2003. – № 3. – С. 366-372.
5. Козубняк Б. Управління освітою: стан, проблеми, перспективи // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – № 3. – С. 67-73.
6. Огнев'юк В. Стратегія розвитку освіти: національні та регіональні аспекти // Вісник УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 2-29.
7. Роздобудько А. Діяльність органів виконавчої влади тасамоврядування Хмельницької області в галузі управління розвиткомосвіти в регіоні // Вісник НАДУ. – 2003. – № 4. – С. 424-431.
8. <http://www.nau.kiev.ua/ukr.web/ukrweek/hotline/m04>.